

ΕΘΝΟΛΟΓΙΑ ON LINE

ETHNOLOGHIA ON LINE

ΤΟΜΟΣ/VOLUME 10

Τεύχος/Issue 2

2020

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ

GREEK SOCIETY FOR ETHNOLOGY

ETHNOLOGHIA ON LINE

ACADEMIC E-JOURNAL PUBLISHED BY THE GREEK SOCIETY FOR ETHNOLOGY

ΕΘΝΟΛΟΓΙΑ ON LINE

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ

EDITORIAL SCIENTIFIC BOARD

Eleftherios Alexakis
Maria Koumarianou
Vassiliki Chryssanthopoulou
Maria Kokolaki
Maria Vrahionidou
Maria Androulaki

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΗΣ

Ελευθέριος Αλεξάκης
Μαρία Κουμαριανού
Βασιλική Χρυσανθοπούλου
Μαρία Κοκολάκη
Μαρία Βραχιονίδου
Μαρία Ανδρουλάκη

EDITOR

Maria Kokolaki

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μαρία Κοκολάκη

Enquiries/Πληροφορίες: alexethn@otenet.gr & societyforethnology@yahoo.com

Copyright © ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ (GREEK SOCIETY FOR ETHNOLOGY)

Greek Society for Ethnology offers free access to the journal's content for scientific, educational, and non-commercial purposes. All articles and authored contributions submitted to the journal are protected by copyright and are intellectual property of their authors. Users may access the full text of an article/contribution provided that authors' rights are properly acknowledged and not compromised. If content/part of the content of an article/contribution is copied, downloaded, or otherwise re-used or re-produced, an appropriate bibliographic citation should be provided. Articles of Ethnologia on line that are translated or reprinted elsewhere must have the reference to the original publication.

Η Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας προσφέρει ελεύθερη πρόσβαση στο περιεχόμενο του περιοδικού, για επιστημονικούς, εκπαιδευτικούς και μη εμπορικούς σκοπούς. Όλα τα άρθρα και οι λοιπές επιστημονικές εργασίες που υποβάλλονται στο περιοδικό προστατεύονται από τους κανόνες copyright και είναι πνευματική ιδιοκτησία των συγγραφέων τους. Οι χρήστες δύνανται να έχουν πρόσβαση στο πλήρες κείμενο ενός άρθρου/μιας δημοσιευμένης εργασίας, υπό τον όρο ότι τα συγγραφικά δικαιώματα γίνονται σεβαστά και τηρούνται. Εφόσον το περιεχόμενο/μέρος του περιεχομένου ενός άρθρου/μιας δημοσιευμένης εργασίας αντιγράφεται, μεταφορτώνεται ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο επαναχρησιμοποιείται ή αναπαράγεται, πρέπει να συνοδεύεται από μια ορθή βιβλιογραφική αναφορά. Άρθρα του Ethnologia on line που μεταφράζονται ή αναδημοσιεύονται αλλού οφείλουν να παραπέμπουν στην πρωτότυπη δημοσίευση.

Disclaimer: The Publisher and the Editorial Scientific Board cannot be held responsible for errors or omissions that may be made by authors in this publication or for further use of information published here. Published contributions are signed by their authors, who also have full responsibility for their content. Any views and opinions expressed in the journal are those of the authors and they do not necessarily reflect the views of the Publisher or the journal's Editorial Scientific Board.

Δήλωση αποποίησης ευθύνης: Η Επιστημονική Επιτροπή Έκδοσης και ο Εκδότης δεν ευθύνονται για λάθη ή παραλείψεις που ενδεχομένως γίνουν από τους συγγραφείς στο περιοδικό ή για την περαιτέρω χρήση των εδώ δημοσιευόμενων πληροφοριών. Οι δημοσιευμένες εργασίες υπογράφονται από τους συγγραφείς τους, οι οποίοι έχουν και την ευθύνη για το περιεχόμενό τους. Οποιοσδήποτε απόψεις και θέσεις εκφράζονται στο περιοδικό είναι των συγγραφέων και δεν αντικατοπτρίζουν τις θέσεις της Επιστημονικής Επιτροπής Έκδοσης και του Εκδότη.

Η ανανεωμένη μορφή του περιοδικού πραγματοποιήθηκε με την επιχορήγηση του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού – Renewed edition of this journal was funded by the Greek Ministry of Culture and Sports.

Front Cover Copyright ©

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ (GREEK SOCIETY FOR ETHNOLOGY)

ISSN: 1792-9628

2020 © ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ (GREEK SOCIETY FOR ETHNOLOGY)

ISSN: 1792-9628

ΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ ΤΡΕΛΑ: Μια αμφίδρομη σχέση

Κατελής Βίγκλας

Περίληψη

Στην παρούσα μελέτη θα διερευνηθεί η πολύπλοκη και αμφίδρομη σχέση της μαγείας με την τρέλα, με παραδείγματα και επισημάνσεις τρόπων ταύτισης, σύγκλισης και διαφοροποίησης. Η σκέψη και οι πράξεις του σαμάνου ή μάγου και του μαγεμένου αγρίου, τον οποίο ο πρώτος προσπαθεί να θεραπεύσει, θα συγκριθούν με την αρχαϊκή/παραδοσιακή, αλλά και τη νεώτερη και σύγχρονη εμπειρία της τρέλας. Επίσης, μια άλλη μορφή τρέλας στον αρχαίο κόσμο, η μελαγχολία, που θεωρήθηκε πηγή έμπνευσης της ιδιοφυΐας στην αριστοτελική παράδοση σκέψης, συνδέεται με τη μαγεία. Ακόμα, εξετάζεται η άποψη ότι η σύγχρονη ψυχιατρική αναπτύχθηκε στη Νεώτερη Εποχή στην Ευρώπη, όταν η καταδίωξη των μάγων και των μαγισσών αντικαταστάθηκε από τη δίωξη των τρελών. Ωστόσο, η άποψη αυτή δεν ευσταθεί εντελώς, αφού σήμερα η μαγεία επιβιώνει μέσα από τις μυστικιστικές εταιρείες και την άνθηση των σπουδών εσωτερισμού, ενώ παράλληλα ο εφιαλτικός κόσμος των σύγχρονων μεγαλουπόλεων προκαλεί καθημερινά παρανοϊκές συμπεριφορές και σκέψεις.

Λέξεις κλειδιά: μαγεία, τρέλα, αρχαϊκός, σαμάν, ψυχοπαθολογία, μελαγχολία, πνευματοληψία, αίρεση, ψυχανάλυση, ψυχιατρική

MAGIC AND MADNESS: A bidirectional relationship

Katelis Viglas

Abstract

In this study we will explore the complex and bidirectional relationship between magic and madness, giving examples and pointing out ways of identification, convergence, and differentiation. The thoughts and actions of the shaman or magician and the enchanted savage, whom the first tries to heal, will be compared with the archaic/traditional, but also the modern and contemporary experience of madness. Another form of madness in the ancient world was the melancholy, which was considered the source of inspiration for the great men in the Aristotelian tradition of thought and is also associated with magic. It is also examined the point of view that modern psychiatry developed in modern times in Europe when the persecution of magicians and witches was replaced by the persecution of the mental patients. However, this point view is not completely accepted, since today magic survives through the mystical societies and the flourishing of esoteric studies, while at the same time the nightmarish world of modern megacities causes daily paranoid behaviors and thoughts.

Keywords: magic, madness, archaic, shaman, psychopathology, melancholy, heresy, psychology, psychoanalysis, psychiatry

1. Ορισμοί της μαγείας και της τρέλας στις παραδοσιακές κοινωνίες και στη σύγχρονη εποχή

Ο μάγος των προϊστορικών, των παραδοσιακών/αρχαϊκών κοινωνιών, των λαών χωρίς γραφή και της Αρχαιότητας, πρέπει να θεωρηθεί διαφορετικός σε σχέση προς τον μεταγενέστερο μάγο του Ύστερου Μεσαίωνα και της Νεότερης Εποχής στην Ευρώπη. Παραδοσιακά, ο μάγος είχε διακριτές ιδιότητες, που τον έκαναν να ξεχωρίζει από τον μέσο άνθρωπο. Ο μάγος φρόντιζε να προσδιοριστούν η χρήση και οι δυνάμεις της φυσικής και της υπερφυσικής πραγματικότητας. Πρόκειται για εκείνο το πρόσωπο που, λόγω του χαρακτήρα του, των εμπειριών του ή μέσα από την αποκάλυψη, είχε πρόσβαση σε γνώσεις, που του επέτρεπαν να ασκεί μια μορφή πρακτικής δύναμης στο περιβάλλον του. Έτσι η μαγεία προσέγγιζε έως έναν βαθμό την επιστήμη, χωρίς να ταυτίζεται μαζί της. Οι εμπειρικές γνώσεις της μαγείας υπήρξαν μια μορφή πρωτο-επιστήμης ή ψευδο-επιστήμης. Οι μάγοι σχεδόν κατείχαν τους ρόλους του φαρμακοποιού και του χειρουργού. Άλλωστε, γνωρίζουμε ότι οι βοτανολογικές γνώσεις και η χειρουργική των πρωτόγονων λαών ήταν εξαιρετικά αναπτυγμένες (Mauss & Hubert, 2003: 122-123).

Αντίθετα προς την παραδοσιακή εικόνα του μάγου, η νεότερη και σύγχρονη έννοια της μαγείας προσδιορίζεται ως μια προσπάθεια ελέγχου των φυσικών και κοινωνικών φαινομένων μέσω τελετουργιών, εθίμων και πεποιθήσεων που εδράζονται στον χώρο του φανταστικού. Επομένως, οι προσπάθειες του μάγου δεν θεωρείται σήμερα ότι είναι δυνατόν να οδηγήσουν αποτελεσματικά στην πραγματοποίηση του αρχικού στόχου του. Ωστόσο, ο σύγχρονος επιστήμων μπορεί να ταυτιστεί με τον μάγο, στον βαθμό που ο τελευταίος προσδιορίζεται θετικά και προ-χριστιανικά. Εάν όμως το πρόσωπο του μάγου θεωρηθεί υπό την οπτική του Χριστιανισμού ως επίσημης και κυρίαρχης θρησκευτικής πνευματικής δύναμης στον δυτικό πολιτισμό, τότε μοιραία ο μάγος ταυτίζεται με τον εξοστρακισμένο και διαβολικό ειδωλόλατρη, που ανταγωνίζεται τον χριστιανό ιερέα και ιεραπόστολο (Καράβατος, 2017: 14-15).

Στις αρχαϊκές/παραδοσιακές κοινωνίες και στους λαούς χωρίς γραφή, η τρέλα δεν αφορούσε απαραίτητα και πάντα ένα παράξενο πρόσωπο, αλλά συνήθως και ευκολότερα σχετιζόταν με τους ασθενείς των μάγων. Οι μάγοι και οι θεραπευτές εν γένει, δεν μπορούν να θεωρηθούν σαν απλοί ασθενείς: η ψυχοπαθολογική τους εμπειρία είχε θεωρητικό περιεχόμενο. Αυτό οφείλεται στο ότι εάν θεραπεύτηκαν οι ίδιοι γνωρίζουν να θεραπεύσουν τους άλλους, γιατί γνωρίζουν τον μηχανισμό της ασθένειας (Eliade, 1979: 32· Mauss & Hubert, 2003: 100-102). Ούτως ή άλλως, η αρχαϊκή/παραδοσιακή σκέψη και δράση σχετίζονται με έναν κόσμο πνευμάτων και φανταστικών όντων (Mauss & Hubert, 2003: 95). Οι επωδές του πρωτόγονου αντλούν την ψευδαισθητική δύναμή τους από μια εναλλακτική πραγματικότητα, που είναι ακατανόητη και εξω-ανθρώπινη. Οι καταστάσεις στις οποίες περιέρχονταν οι πρωτόγονοι, ιδιαίτερα η έκσταση και η επαφή με τον αλλόκοσμο, υποδηλώνουν ένα είδος ψυχοπαθολογίας, η οποία είναι δεκτική σε μορφές νευρικότητας. Ο παραδοσιακός/αρχαϊκός άνθρωπος και οι λαοί χωρίς γραφή ορίζουν κάποιες κοινωνικές θέσεις έξω από κάθε κανονικότητα, που έχουν

απροσδιόριστα και ασυνήθιστα χαρακτηριστικά (Mauss & Hubert, 2003: 58). Παρόλα αυτά, οι παραδοσιακές τελετουργίες διαφέρουν από την πραγματική υστερία, τη νεύρωση και την ψύχωση, εφόσον είχαν και έχουν κοινωνικά αποδεκτό χαρακτήρα.

Αντίθετα, η νεότερη και σύγχρονη έννοια της τρέλας σχετίζεται με τη φυγή από την πραγματικότητα μέσω της προσπάθειας αυτοδιαμόρφωσης του ψυχισμού ενός ατόμου, στο βαθμό που αυτό αποκόπτεται από τον περίγυρό του και λησμονεί τις διαδικασίες διαμόρφωσης των εξωτερικών και υλικών συνθηκών της ζωής του. Το άτομο αυτοπαγιδεύεται μέσα στην «παντοδυναμία των ιδεών και των σκέψεών του», την οποία θεωρεί ως αληθινή, ενώ απλά αποτελεί προβολή της συναισθηματικότητάς του στην πραγματικότητα. Ωστόσο, παρόλο που σήμερα η επιστήμη της ψυχιατρικής έχει καθιερωθεί, καθώς συνδέθηκε με το ποινικό σύστημα, η παρανοϊκή αίσθηση της πραγματικότητας γιγαντώθηκε, αφού πλέον κυριαρχεί στο απόκοσμο περιβάλλον των σύγχρονων μεγαλουπόλεων, μέσα από τη φαντασία, τα όνειρα και τις επιθυμίες των κατοίκων τους. Οι «παρανοητικές οντότητες»¹ των σύγχρονων *μεγαπόλεων* (Παπαδοπούλου-Συμεωνίδου, 2018: 9-12, 17-23), αποτελώντας την εγγενή πραγματικότητα στον εφιαλτικό κόσμο τους, αντικατέστησαν το παραδοσιακό μυθολογικό σύμπαν.

2. Ορισμένες αρχαϊκές/παραδοσιακές μαγικές/μη-κανονικές αντιλήψεις

Επί μεγάλο χρονικό διάστημα στο παρελθόν, ιδίως μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, επικρατούσε η ανθρωπολογική και θρησκευολογική θεωρία σύμφωνα με την οποία προεξάρχον στοιχείο στη σκέψη της ανθρωπότητας των αρχαϊκών/παραδοσιακών πολιτισμών ήταν η μαγεία. Η αντίληψη αυτή ονομάστηκε *Πανδυναμισμός* (*Pandynamismus*) ή *Μαγισμός* (Ζιάκας, 2002: 115-118), και παρόλο που δεν είναι πλέον καθολικά αποδεκτή, άφησε τα ίχνη της και άσκησε επίδραση στον επιστημονικό τρόπο σκέψης.

Η μαγεία σχετίζεται με μια κατάσταση κρίσης και αλλαγής. Ο μάγος έχει πάντα επίγνωση ότι η μαγεία είναι η τέχνη της μεταβολής, η Μάγια (Μάγιά, ΜΠΠ), της ινδικής φιλοσοφίας (Δακουράς, 2007: 47-48). Στα ινδικά τελετουργικά κείμενα και στα σχόλιά τους, απαντούν πάμπολλες αναφορές σε μάγους, ασκητές, στοχαστές. Μερικές φορές το θέμα θίγεται απλά, χωρίς να πάρει μεγάλη έκταση. Ωστόσο, αναφέρεται μια τάξη μαύρων μάγων-*σράμανα* (*Śramana*, ΞΠΠ), οι οποίοι πραγματοποιούν τις επιθυμίες τους με το απλό και μόνο γεγονός ότι τις σκέφθηκαν. Έτσι, όταν ένας Ινδός μάγος επιθυμεί να βρέξει ή να εξασφαλισθεί γονιμότητα ή να μετακινηθεί τόσο γρήγορα όσο η σκέψη, ή έχει άλλες

¹ Με τον όρο «παρανοητικές οντότητες» (paramental entities) εννοούμε διάφορες κοινωνικές ή υλικές καταστάσεις που μπορούν να προκαλέσουν ορισμένα εξωλογικά ή αφύσικα συναισθήματα στον αστικό χώρο. Βλ. Βίγκλας (2015: 28-42). Ο όρος αναφέρεται με αυτήν τη σημασία στη νουβέλα *Η κυρά του σκοταδιού* (*Our Lady of Darkness*, 1977) του Αμερικανού συγγραφέα Φριτς Λάιμπερ (Fritz Leiber, 1910-1992). Στη φανταστική αυτή νουβέλα ο πρωταγωνιστής μαθαίνει για τα έργα και τις ημέρες ενός παλαιού μάγου με το όνομα Thibault De Castries, ο οποίος είχε συγγράψει ένα σκοτεινό βιβλίο με τον παράξενο τίτλο *Megalopolisomancy: A New Science of Cities*, στο οποίο περιέγραφε μια πρακτική και απόκρυφη φιλοσοφία για τον έλεγχο των μεγαλουπόλεων. Παραπλήσιες πνευματικές αναζητήσεις αποτελούν η ψυχογεωγραφία, η περιπατητική φιλοσοφία, η τέχνη του Flânerie, η Καταστασιακή Διεθνής, το αντικειμενικό τυχαίο των σουρεαλιστών, κ.ά.

παρόμοιες επιθυμίες, κατά μαγικό τρόπο πραγματοποιούνται. Επίσης, υπάρχουν κάποιοι μαγικοί στίχοι που όταν επαναληφθούν ως επωδός υποτίθεται ότι μπορεί κανείς να μετακινηθεί ιπτάμενος στον αέρα. Στη συλλογή κειμένων *Rgvidhāna* προσδιορίζονται μια συγκεκριμένη θεραπευτική δίαιτα και κάποια τελετουργικά που επιτρέπουν στους μάγους να εξαφανίζονται, να εγκαταλείπουν αυτόν τον κόσμο πετώντας στους αιθέρες, να τους κάνουν ικανούς να βλέπουν και να ακούν από πολύ μακριά, σαν να βρίσκονται στον υψηλότερο τόπο. Με τη μαγεία *Rgvidhāna* μπορεί κανείς να φέρει βροχή, να κάψει έναν εχθρό, και με την κατάλληλη τελετουργία μπορεί να βγάλει από το νερό μια *κρτνα*, επικίνδυνο θηλυκό δαίμονα, αρκεί να μάθει καλά τα ιερά κείμενα, ώστε να πραγματοποιήσει όλες τις επιθυμίες του (Eliade, 1980: 126-128).

Η μαγεία και η θρησκεία στους αρχαϊκούς/παραδοσιακούς πολιτισμούς αποτελούσαν εναλλακτικές όψεις ενός και του αυτού συστήματος μεταφυσικής σκέψης. Η διάκριση της μαγείας από τη θρησκεία συνέβη στις δυτικές χριστιανικές κοινωνίες και αποτέλεσε την αρνητική στάση της επίσημης Εκκλησίας απέναντι στον παγανισμό. Για παράδειγμα, στον πολιτισμό της αρχαίας φαραωνικής Αιγύπτου, η μαγεία με τη θρησκεία βρίσκονταν σε αγαστή συμβιωτική σχέση (Μαραβέλια, 2003: 22· Hutton, 2018: 282).

Στις αρχαϊκές/παραδοσιακές κοινωνίες υπήρχαν διάφορες μορφές μαγείας που δεν υπάγονταν σε μια γενική κατηγορία. Εν γένει, υπήρχαν η δύναμη του λόγου και του ονόματος, η δύναμη της χειρονομίας και των παρόμοιων κινήσεων, η μουσική, οι αναπαραστάσεις σε διάφορες ύλες, και οι έμψυχες δυνάμεις (παντομίμα, χορός). Η μαγεία δεν απαγορευόταν, ενίοτε μάλιστα ήταν ελεγχόμενη από το κράτος (Contenau, 1947: 279). Οι Σουμέριοι ανέπτυξαν γραφή την οποία θεωρούσαν μαγική, αφού πίστευαν ότι εάν κάποιος έγραφε το όνομα κάποιου άλλου, αυτομάτως αποκτούσε επιρροή πάνω του ή γινόταν ανώτερός του. Για τον λόγο αυτόν κανένας δεν είχε το δικαίωμα να γράφει ονόματα θεών ή βασιλιάδων, εκτός από μια μικρή ομάδα ανώτατων ιερέων. Με αυτόν τον τρόπο κάποια ονόματα θεών και δαιμόνων που τα κρατούσαν κρυφά, χάθηκαν ή ταυτίστηκαν με άλλους δευτερεύοντες και όχι τόσο σημαντικούς θεούς. Η κατάσταση αυτή μπορεί να παραλληλιστεί με την χρήση της γραφής για την επιβολή της εξουσίας, την οποία κατανοούν και οι κοινωνίες χωρίς γραφή, όπως είναι οι ινδιάνοι Ναμπικάρα (Lévi-Strauss, 1979: 261-267).

Επιπλέον, οι Σουμέριοι και οι Ακκάδιοι πίστευαν ότι φορείς των ασθενειών είναι οι δαίμονες που εισδύουν στο ανθρώπινο σώμα και των οποίων ο επιβλαβής ρόλος είναι να προκαλούν τα συμπτώματα της ασθένειας. Ανάμεσα σε αυτούς τους δαίμονες υπήρχε και ένας που δημιουργούσε προβλήματα στις κεφαλές των ανθρώπων. Ο δαίμων αυτός θεωρείτο ιδιαίτερα φοβερός, εάν κρίνει κανείς από τη δαψίλεια και την πολυτέλεια των εξορκισμών εναντίον του. Γενικά, οι λαοί αυτοί υπέθεταν ότι κάθε ασθένεια προκαλείτο από δαιμονοκατοχή, συμπεριλαμβανομένων των νευρολογικών προβλημάτων (Contenau, 1947: 213-215).

Στους αρχαίους Μάγια οι αρχηγοί ονομάζονταν οι «αληθινοί άνθρωποι» (*χαλάχ ουνικόμπ*), οι οποίοι μπορούσαν να τελέσουν ορισμένα θρησκευτικά δρώμενα, αλλά η λατρεία των θεοτήτων και οι

μαγικές πρακτικές ανήκαν στη δικαιοδοσία των μάγων-ιερέων. Η μαγεία των αρχαίων Μάγια περιελάμβανε τη θρησκευτική σοφία, πολύπλοκους αστρονομικούς υπολογισμούς, και τις προσφορές στους θεούς, που ενίοτε ήταν ανθρωποθυσίες. Ακόμη στις αρμοδιότητες των ιερέων-μάγων «τσακ» ήταν να ευαρεστήσουν τον θεό της βροχής, του οποίου έφεραν το όνομα (Βίγκλας, 2017: 11-12). Η αντίληψη του κόσμου που είχαν οι Μάγια ήταν τελείως διαφορετική από τη δική μας. Για αυτούς ο φυσικός κόσμος βρισκόταν μέσα σε ένα υπερφυσικό και μαγικό χώρο, όπου υπήρχε μια διαρκής επικοινωνία με τους θεούς και τα πνεύματα. Μια ιερή ουσία ή ενέργεια ήταν διάχυτη παντού, η οποία εμφανιζόταν ποικιλοτρόπως στους ουρανούς, ενώ κατεχόταν από τις σκοτεινές, αόρατες δυνάμεις του Κάτω Κόσμου. Επίσης, κάθε πρόσωπο, ζώο ή αντικείμενο πάνω στη γη, διέθετε ένα μέρος αυτής της μαγικο-πνευματικής δυνατότητας που αποκαλείτο *k'ulel* ή *ch'ulel* (Drew, 1999: 291).

Επίσης, η κινεζική εθνογραφία (Needham, 1956: 346) βρίθει από ιστορίες για σαμάνους-μάγους που κατείχαν την τεχνική της εναέριας πτήσης σαν τα πτηνά. Επρόκειτο, στην ουσία για εμπειρία της έκστασης, τη «μαγική πτήση» στον αλλόκοσμο. Εκτός από τους μάγους και τους ιερείς κι αρκετοί αυτοκράτορες «ανήρχοντο στους Ουρανούς», σύμφωνα με την κινεζική παραδοσιακή λογοτεχνία. Οι ταοϊστές ιερείς, που αποτελούν συνεχιστές του αρχαίου σαμανισμού, αναφέρονται ως «σοφοί με πτερά» ή «επισκέπτες με πτερά», είναι δηλαδή μνημένοι στη διαδικασία της μαγικής σαμανικής πτήσης. Επίσης, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μαγικής πτήσης αφορά τις αρχαίες Κινέζες ιέρειες *Βου*, που διαμεσολαβούσαν ανάμεσα στον άνθρωπο και στον θεϊκό κόσμο.

3. Ορισμένες μαγικές/μη-κανονικές αντιλήψεις στους λαούς χωρίς γραφή

Στους λαούς χωρίς γραφή εμφανίζονται πολλές παράξενες οδηγίες, τις οποίες όφειλαν να τηρούν διάφορα πρόσωπα, όπως είναι οι βασιλιάδες, οι αρχηγοί και οι ιερείς, αλλά και άλλοι άνθρωποι, επί παραδείγματι, οι πενθούντες, οι κυοφορούσες, οι έφηβες, οι κυνηγοί, οι αλιείς, κ.λπ. Οι οδηγίες αυτές ονομάστηκαν ταμπού, για να συνδέσουν στη σκέψη του αγρίου την έννοια του ιερού με αυτή του ρυπαρού. Τα ταμπού απομόνωναν την πνευματική δύναμη με την οποία ήταν φορτισμένα κάποια άτομα, ώστε ούτε τα ίδια να υποφέρουν ούτε να βλάπτουν τον έξω κόσμο με την επαφή (Frazer, 1991: 122-123).

Συχνά η ιδιαίτερη και αφύσικη θέση του μάγου συνδέεται με τη δαιμονοκατοχή και την πνευματοληψία. Ο μάγος έχει συνείδηση του τι συμβαίνει και γενικώς γνωρίζει την πνευματική του κατάσταση. Υφίσταται μια παγκόσμια πίστη στην πνευματοληπτική ικανότητα του μάγου. Στον χριστιανικό κόσμο είναι τόσο βαθιά ριζωμένη αυτή η πεποίθηση, ώστε καθιερώθηκε η τελετή του εξορκισμού (Mauss & Hubert, 2003: 67). Ωστόσο, η σχέση μπορεί να νοηθεί και αντίστροφα, κάθε δαιμονόληπτος, που παρουσιάζει σημάδια τρέλας, μπορεί να θεωρηθεί και μάγος. Η πνευματοληψία του μάγου είναι τόσο συχνή, ώστε υπάρχουν μαγικά συστήματα, όπου αποτελεί προϋπόθεση της μαγικής επήρειας. Στην κατάσταση αυτή ο μάγος όχι μόνον αισθάνεται μέσα του την παρουσία του ξένου προς αυτόν προσώπου, αλλά επιπλέον η δική του προσωπικότητα αίρεται εντελώς και στην ουσία

ο δαίμονας είναι εκείνος που ομιλεί δια στόματός του. Αν εξαιρεθούν οι πολυάριθμες περιπτώσεις προσποίησης και μίμησης, από ψυχολογικής και φυσιολογικής άποψης πρόκειται για ένα φαινόμενο διχασμού της προσωπικότητας (Mauss & Hubert, 2003: 67-68). Ωστόσο, υπάρχει μια διαφορά ενός δαιμονόληπτου μάγου από έναν τρελό, καθόσον ο πρώτος μπορεί μέχρι ενός σημείου να ελέγχει την κατάστασή του. Μάλιστα, ο μάγος είναι ικανός να προκαλέσει δαιμονοκατοχή και την προκαλεί με τα κατάλληλα μέσα, όπως είναι ο χορός, η μονότονη μουσική, οι τοξικές ουσίες.

Μια γνωστή μορφή μαύρης μαγείας είναι η «Βουντού», όρος που προέρχεται από την περιοχή της Δαχομέης (σημ. Μπενίν) στη Δυτική Αφρική, και σημαίνει «πνεύμα προστασίας». Από την περιοχή αυτή διαδόθηκε και σε άλλες τοποθεσίες, όπως είναι η Αϊτή. Η Δαχομέη αποτέλεσε μεγάλη πηγή σκλάβων την εποχή της άνθησης του δουλεμπορίου. Μια λονδρέζικη αναφορά του 1789 μας πληροφορεί ότι 12.000 σκλάβοι εξήχθησαν από το Βασίλειο της Δαχομέης. Οι νεγρικής καταγωγής σκλάβοι στην Αϊτή και αλλού εφάρμοσαν τις τοπικές θρησκευτικές παραδόσεις τους, όπως είναι η μαγεία Βουντού, με τελετές, στις οποίες προεξάρχοντα ρόλο έπαιζε ο ήχος των ιερών τυμπάνων. Στις τελετές αυτές λάμβαναν χώρα θυσίες ζώων και ορχηστρικά δρώμενα (Jahn, 1990: 29-33).

Οι πιο τρομεροί από τους μάγους της Βουντού είναι οι άρρενες *μπόκορς* (*bokors*) ή οι γυναίκες *καπλάτας* (*caplats*), που ανήκουν στη μυστική εταιρεία *Μπιζάνγκο* (*Bizango*) (Laguette, 1989: 71-81). Αυτοί υποτίθεται ότι κατέχουν τις μυστικές πρακτικές με τις οποίες μπορούν να μεταμορφώσουν κάποιον σε ζόμπι. Δεν αποκαλύπτονται σε κανέναν και, όταν το πράττουν, έχουν πρώτα λάβει τα κατάλληλα μέτρα ασφαλείας. Τα θύματα των μάγων της Βουντού μεταμορφώνονται σε ζόμπι, γίνονται υποχείριά τους. Σε μια ιδιαίτερη τελετή, ο μάγος φυλακίζει τη συνείδηση και τα προσωπικά χαρακτηριστικά της ψυχής. Έτσι, ο άνθρωπος συνεχίζει να ζει, μόνο που δεν έχει αναμνήσεις και προσωπικά χαρακτηριστικά, δηλαδή είναι ένα άψυχο ζωντανό σώμα, μη διαφέροντας από έναν ψυχασθενή.

Ο αιτινός όρος «ζόμπι» προέρχεται από τις αφρικανικές λέξεις *nzambi* (θεός) και *zumbi* (φετίχ) της γλώσσας του Κονγκό. Συγγενική της είναι η λέξη *zombe*, η οποία χρησιμοποιείται από τους Ζουλού για την περιγραφή ενός ανθρώπου ο οποίος είναι ψυχοσωματικά υποδουλωμένος στη θέληση του σαμάνου που τον ελέγχει. Παρατηρούμε ότι στη μαγεία της Βουντού, ο μάγος-σαμάν έχει κακόβουλες προθέσεις, και δεν αποβλέπει στην ίαση του ανθρώπου, αλλά στην υποδούλωσή του.

Πολλές μυθολογικές αναφορές περί της μαγικής πτήσης ηρωικών προσώπων προέρχονται από διάφορα μέρη του κόσμου και ποικίλες παραδόσεις (Campbell, 2004: 182-192). Για τους ιθαγενείς των νησιών Τρόμπριαντ, τα νησιά στα ανατολικά της χώρας τους αποτελούν την κατοικία και το οχυρό των φοβερών *mulukwausi* (ιπτάμενων μαγισσών). Ο τόπος από όπου προήλθε η γητεία του έρωτα, θεωρείται η νήσος Ίβα (Iwa) της Θάλασσας του Σολομώντα, στην οποία τις απόμακρες ακτές έπλευσε ο μυθικός ήρωας *Tudana*, πραγματοποιώντας μεγάλα κατορθώματα, εωσότου τελικά εξαφανίστηκε, χωρίς κανείς να γνωρίζει που πήγε. Η πιθανότερη εκδοχή είναι ότι τελείωσε τη σταδιοδρομία του στη γη του λευκού ανθρώπου. Στα προαναφερθέντα ανατολικά νησιά, σύμφωνα με μια δοξασία των κατοίκων των νησιών Τρόμπριαντ, τα πνεύματα των νεκρών, οι οποίοι σκοτώθηκαν εξαιτίας της μαγείας, πηγαionoέρχονται

κυκλικά στις σύντομες επισκέψεις τους χωρίς να σταματούν πουθενά, μόνο στριφογυρνούν στον αέρα, σαν σύννεφα, προτού στραφούν προς τη βορειο-δυτική νήσο Τούμα (Tuma) (Malinowski, 1978: VIII).

4. Αρχαιοελληνικές αντιλήψεις για τη μαγεία και την τρέλα μέχρι την Ύστερη Αρχαιότητα

Στα τέλη του 20ού και στις αρχές του 21ου αιώνα, σημαντικές αρχαιολογικές ανακαλύψεις σε συνδυασμό με επισταμένη φιλολογική έρευνα, καθώς και με τη συνδρομή των επιστημών της κοινωνικής ανθρωπολογίας, της εθνολογίας και της εθνογραφίας, διείσδυσαν πίσω από τη φανταχτερή και απαστράπτουσα επιφάνεια του αρχαίου Ελληνικού Πολιτισμού, αποκαλύπτοντας έναν σκοτεινό πυρήνα γεμάτο από «πρωτόγονα» στοιχεία (Maggidis, 2000: 83). Ανάμεσα σε αυτά τα σκοτεινά και πρωτόγονα στοιχεία είναι και η πίστη στη μαγεία. Ο μύθος και η τραγωδία στην Αρχαία Ελλάδα διατήρησαν μερικά ονόματα μάγων-μαγισσών, για παράδειγμα την Κίρκη, την Καλυψώ, τη Μήδεια. Ο Όμηρος αναφέρει μερικές μαγικές πράξεις, για παράδειγμα την κατάρα του ιερέα («άρτηρη») του Απόλλωνα, Χρύση, εναντίον των Αχαιών.² Ο Πίνδαρος αναφέρει τη μαγική προσευχή του Πέλοπα στον Ποσειδώνα,³ ο Αισχύλος σημειώνει τον μαγικό ύμνο των Ερινυών εναντίον του Ορέστη,⁴ ο Σοφοκλής κάνει λόγο για το αφροδισιακό ξόρκι της Δηιάνειρας⁵ και ο Ευριπίδης έχει, επίσης, αναφορές στη μαγεία.⁶

Σε ένα ψευδο-ιπποκρατικό κείμενο⁷ ασκείται οξεία κριτική στους «μάγους και εξορκιστές», που κατηγορούνται ως αδαείς αγύρτες: «μάγοι τε καὶ καθάρται καὶ ἀγύρται καὶ ἀλαζόνες» (Maggidis, 2000: 84). Στο έργο αυτό υιοθετείται μια φυσιοκρατική θέση όσον αφορά την «ιερή νόσο», δηλαδή την επιληψία, η οποία ερμηνεύεται όπως και οι υπόλοιπες ασθένειες. Υπεύθυνες για αυτήν τη νόσο θεωρούνται εγκεφαλικές λειτουργίες, και όχι ψυχικές ή άλλες εξωσωματικές αιτίες (Copenhaver, 2017: 101).

Ένας χαρακτηριστικός αρχαιοελληνικός τρόπος άσκησης της μαγείας ήταν οι *κατάδεσμοι*. Η λέξη αυτή προέρχεται από το ρήμα «καταδέω», που σημαίνει «δεσμεύω». Οι κατάδεσμοι ήταν κακόβουλες επιγραφές, δεσμευτικά ξόρκια και κατάρες που σκόπευαν να συγκρατήσουν ή ενίοτε να καταστρέψουν το θύμα, χαραγμένα με χάλκινο ή σιδερένιο καρφί σε μολύβδινες πινακίδες που στη συνέχεια διπλώνονταν, τρυπιόνταν με το καρφί και κατόπιν θάβονταν υπογείως, συνήθως σε τάφους, σε χθόνια ιερά, σε υπόγεια ύδατα ή σε τοίχους, πατώματα και θεμέλια οικιών. Περιστασιακά, οι πινακίδες με τις κατάρες συνοδεύονταν στην κρυψώνα τους από δεμένα ή συνεστραμμένα σώματα μικρών ζώων ή από

² *Ιλιάδα* I.38-43. Πρβλ. Πετρόπουλος (2008: 37-48): ο συγγραφέας εντοπίζει δύο σημεία στα *Ομηρικά Έπη* με κατάφορα φανταστικά χαρακτηριστικά, ενίοτε επιδεκτικά της μαγείας με την ανθρωπολογική έννοια. Πρόκειται για ένα χωρίο από την απολογία του Αγαμέμνονα στην Τρωαδία της *Ιλιάδος* και το περιώνυμο *δέπας* ή κύπελλο του Νέστορα στην *Ιλιάδα* Λ.

³ *Όλυμπιονικοί* I.75-78.

⁴ *Εὐμενίδες* 306.

⁵ *Τραχίνιαι* 555-87, 680-704, 763-88, 1138-42.

⁶ *Ορέστης* 1493-97 και *Τηλέγεια εν Ταύροις* 1336-38. Βλ. Maggidis, 2000: 84.

⁷ *Περὶ ἱερῆς νόσου* 1-6, 21.

τρυπημένα και δεμένα ομοιώματα (κούκλες βουντού), με σκοπό να ενισχύσουν τη συμπαθητική δράση της πινακίδας παρέχοντας οπτικοποίηση της κατάρας (Maggidis, 2000: 85).

Στο ψευδο-αριστοτελικό *30ό Πρόβλημα, Περί Μελαγχολίας και Ίδιοφυΐας*, αναλύεται το πρόβλημα της μελαγχολίας σε σχέση με τη δημιουργικότητα (Eijk, 2005: 139-168). Η εκστατική κατάσταση των ποιητών, φιλοσόφων, πολιτικών και στρατηγών που τους ωθεί να μεγαλουργούν, δεν θεωρείται ασθένεια, παρότι συγγενεύει με την τρέλα και τη μανία. Ο συγγραφέας του κειμένου, χωρίς να ξεφεύγει από την αριστοτελική παράδοση, συνδέει τη δυσθυμία και τα αρνητικά συναισθήματα με τις διάφορες μεταβολές μιας ουσίας του σώματος, που καλείται μέλανα χολή.

Οι μελαγχολικοί άνθρωποι πρέπει να διακρίνονται από τους τρελούς, καθότι οι πρώτοι μπορούν συχνά να ισορροπούν και να βιώνουν μια σταθερότητα και μια υγεία παρά τον άστατο χαρακτήρα τους. Ο χαρακτήρας τους επιτρέπει στους μελαγχολικούς να εκφράζονται μέσω πολλαπλών συμπεριφορών. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η δημιουργία και η τρέλα είναι αναγκαστικά αλληλένδετες. Υπήρχαν και αναφέρονται ακραίες περιπτώσεις, όπως ο Μαρακανός ο Συρακούσιος, που βίωναν την πραγματικότητα εν εκστάσει. Ωστόσο, παρόλο που η δημιουργία συνδέεται με το ευμετάβλητο του μελαγχολικού, η οριακή κατάσταση της έκστασης δεν είναι αναγκαίος όρος. Επομένως, η τρέλα με την ιδιοφυΐα δεν σχετίζονται απαραίτητα (Pigeaud, 2015: 67-70).

Η μελαγχολία μπορεί να οδηγήσει στην τρέλα, όταν υπερβαίνει τον απλό οργανωμένο ρεμβασμό και το πλαίσιο του πολιτισμού. Σε μυθολογικά πρόσωπα της Αρχαίας Ελλάδας, όπως είναι ο Ηρακλής, ο Αίας και ο Βελλεροφόντης, εμφανίστηκαν σημάδια και πράξεις παραφροσύνης. Στην περίπτωση του Ηρακλή αναφέρεται ότι όταν ο ήρωας διέμενε στη Θήβα, η γυναίκα του, η Μεγάρα, του γέννησε οκτώ τέκνα. Όμως, η ησυχία του Ηρακλή δεν κράτησε για πολύ και ο γάμος του έλαβε μια φρικτή τροπή. Η θεά Ήρα έχοντας άσβεστο μίσος εναντίον του ήρωα, του έστειλε τρέλα, που του θόλωσε το νου, μαζί με μια μανία για φόνο και καταστροφή. Σε μια στιγμή που κυριεύτηκε από τη μανία αυτή, νόμισε πως τα παιδιά του και η γυναίκα του ήταν εχθροί και με το τόξο του τους σκότωσε όλους μαζί. Στη συνέχεια, ο ήρωας προσπάθησε να εξαγιστεί και για αυτό υπηρέτησε επί δώδεκα έτη τον Ευρυσθέα, στην Τίρυνθα, εκτελώντας τους δώδεκα άθλους του (Κακριδής, 1986β: 27). Αργότερα ο Ηρακλής θα εξαφανιστεί στην Οίτη μετά τους αφόρητους πόνους που του προκάλεσε ο δηλητηριασμένος με το αίμα του Νέσσου χιτώνας. Σύμφωνα με τον συγγραφέα του ψευδο-αριστοτελικού *30ού Προβλήματος* (Pigeaud, 2015: 9), ο Ηρακλής έζησε με τους ανωτέρω τρόπους δύο παροξυσμικά περιστατικά του κράματος της μαύρης χολής, παρουσιάζοντας συμπτώματα που επιβάλλουν τη διάγνωση της μελαγχολίας.

Επίσης, ο ομηρικός Αίας κατέστη εκστατικός, τρελάθηκε, και ως άνδρας αυτοκτόνησε πέφτοντας πάνω στο ξίφος του. Σύμφωνα με το ίδιο σύγγραμμα επρόκειτο για μια μορφή μελαγχολίας. Ακόμη και ο Βελλεροφόντης, ενώ έπραξε πολλά κατορθώματα και υπεράνθρωπους άθλους, δεν είχε καλό τέλος. Εξαιτίας της αλαζονείας του δοκίμασε με το φτερωτό του άλογο, τον Πήγασο, να ανέλθει στον Όλυμπο και να γίνει ομοτράπεζος των θεών. Όμως ο Πήγασος τον τίναξε από πάνω του και τον έριξε κάτω στη

γη. Ο Βελλεροφόντης ύστερα από τη θλιβερή του πτώση τριγύριζε ολομόναχος και τρελός στο Αλήιον Πεδίον,⁸ μισημένος από τους θεούς και αποφεύγοντας τη συνάντηση με άλλους ανθρώπους (Κακριδής, 1986α: 252). Με τον τρόπο αυτό εκδήλωσε τη μελαγχολία του, με την οποία συνδέονται η επιδίωξη της μοναξιάς και η μισανθρωπία.

Στο ψευδο-αριστοτελικό έργο *30ό Πρόβλημα*, ο συγγραφέας φαίνεται να είναι της άποψης ότι ο Σωκράτης και ο Πλάτων ήταν μελαγχολικοί τύποι. Εάν δούμε τον μελαγχολικό ως εσωστρεφή τύπο, σύμφωνα με την ψυχολογία του Ελβετού ψυχιάτρου Καρλ Γιούνγκ (Carl Jung, 1875-1961), τότε ο ίδιος ο Αριστοτέλης υποτίθεται ότι ανήκε στους εξωστρεφείς ανθρώπους (Γιούνγκ, 1991:15). Βέβαια, αυτή η κατηγοριοποίηση προκύπτει κυρίως από το συγγραφικό έργο τους, με βάση τις ιδέες και την πνευματική συνεισφορά τους στην ιστορία της σκέψης. Το πως ήταν αυτοί οι αστέρες της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας στις κοινωνικές τους σχέσεις, αυτό είναι ένα άλλο ζήτημα που δεν γίνεται ουδόλως να φωτιστεί από τους ιστορικούς, ακόμη και όταν διαθέτουν δαψίλεια ιστορικών πηγών και αναφορών. Άλλωστε, η ζωή ενός ανθρώπου ως κοινωνικού όντος είναι πολύ πιο περίπλοκη από την πνευματική του κατάθεση μέσω της συγγραφής.

Ο Κ. Γιούνγκ θεωρεί τον Πλάτωνα και τους πλατωνικούς φιλοσόφους ενθουσιώδεις και μυστικοπαθείς, ενώ τον Αριστοτέλη και τους αριστοτελικούς φιλοσόφους τους θεωρεί οικοδόμους ενός συγκροτημένου συστήματος ιδεών. Η άποψη αυτή του Γιούνγκ δεν λαμβάνει υπόψη ότι οι νεοπλατωνικοί φιλόσοφοι θεωρούσαν όχι αντίθετους, αλλά συμπλιωμένους τους δύο μεγάλους Έλληνες φιλοσόφους, αν και έκλιναν προς τη σκέψη του Πλάτωνα.

Η μελαγχολία ως μια μορφή τρέλας, αλλά και δημιουργός εμπνεύσεων συνδέθηκε στην παράδοση του ψευδο-αριστοτελικού *30ού Προβλήματος* με τους ποιητές και τους φιλοσόφους. Στο βαθμό που οι τελευταίοι ενίοτε είχαν τη θέση του ιερέα ή σαμάνου, θεωρούντο ως μάγοι. Άρα η μελαγχολία μπορεί να συσχετιστεί τόσο με την τρέλα όσο και με τη μαγεία.

Κατά την Ύστερη Αρχαιότητα συνεχίστηκε η πρακτική των καταδέσμων, ακόμα και από χριστιανούς. Σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο, μέσω των εξορκισμών διώχνονται από τα παγανιστικά μνήματα τα πονηρά πνεύματα,⁹ ενώ οι μαγικοί πάπυροι παραδίδουν ότι ο κατάδεσμος τοποθετείται «παρά άωρου ή βιαίου θήκη» (Κουκουλής, 1948: 226). Παγανιστές και χριστιανοί θεωρούσαν ότι η μαγεία ενεργεί διαμέσου τύπων που παραπέμπουν στο πρωτότυπο. Παρομοίως, αναλογική είναι και η ελληνική φιλοσοφική σκέψη της Ύστερης Αρχαιότητας, του Νεοπλατωνισμού και της μαγικής πρακτικής που ονομάζεται Θεουργία (Βίγκλας, 2004: 237-248· 2012: 55-76). Κατά την Ύστερη Αρχαιότητα, ο εξωτισμός των ανατολικών θρησκειών και η υπεροπτική γοητεία της αυτοκρατορικής λατρείας ασκούσε μικρή έλξη στους καθημερινούς ανθρώπους. Οι τελευταίοι ζούσαν μέσα σε ένα σύμπαν όπου συνωστίζονταν άυλα όντα των οποίων ο θυμός ή η εύνοια έπρεπε να υπολογίζονται

⁸ Παραθαλάσσια πεδιάδα της Κιλικίας, γνωστή από την αρχαϊκή εποχή. Βλ. Ηρόδοτος, VI.95.1.

⁹ Με αυτόν τον τρόπο νοηματοδοτείτο φαντασιακά ο χώρος των κοιμητηρίων ως πύλη στον *αλλόκοσμο* και στο *Επέκεινα*. Βλ. Κουμαριανού, 2008, σσ. 31, 99 και ιδίως 187-188.

διαρκώς. Η δεισιδαιμονία ήταν η φιλοσοφία του λαϊκού ανθρώπου και η μαγεία ήταν η μυστηριακή θρησκεία του. Τα αρχαιολογικά απομεινάρια της ελληνορωμαϊκής λαϊκής μαγείας αποκαλύπτουν έναν συγχρωτισμό δοξασιών περί μαγισσών, νεράιδων και ξωτικών, στοιχειών του κήπου και φαντασμάτων των νεκρών. Η λευκή μαγεία αναμιγνύεται με τη μαύρη μαγεία, δημιουργώντας ένα είδος γκρίζας μαγείας, που ενώ δεν έχει συνήθως φαύλες προθέσεις, εξακολουθεί να εξυπηρετεί μόνο τα επίγεια συμφέροντα του χειριστή της. Είναι γεγονός ότι στον αρχαίο κόσμο επιβίωσε μια πανάρχαια θρησκεία, στην οποία περιλαμβάνονταν μάγισσες, φαλλισμός, συμπαθητική μαγεία, ξόρκια και γητείες. Επικρατούσαν ακόμη οι δοξασίες περί του δαίμονα κάθε τόπου (*genius loci*), περί μαγνητικών υπογείων ρευμάτων, περί δράκων κ.λπ. (Godwin, 1982: 64).

5. Μεσαιωνικές και πρόωμες νεότερες αντιλήψεις για τη μαγεία σε σχέση με την τρέλα

Στον Μεσαίωνα αναζητούσαν στο σώμα του μάγου το *signum diabolicum* (σημάδι του Διαβόλου). Μάλιστα, πολλοί μάγοι πάθαιναν πράγματι υστερία, παρουσίαζαν στίγματα και ζώνες αναισθησίας. Η νευρική και η ανησυχία, η ετοιμότητα των λόγων, θεωρούντο χαρακτηριστικά του μάγου. Επίσης, οι απότομες χειρονομίες, η στριγκή φωνή, ρητορικά ή ποιητικά χαρίσματα αποδίδονται στους μάγους. Όλες αυτές οι ενδείξεις υποδηλώνουν συνήθως κάποια νευρική κατάσταση που σε πολλές κοινωνίες καλλιεργείται από τους μάγους και οξύνεται κατά τη διάρκεια των τελετών. Μάλιστα, συμβαίνει συχνά οι τελετές αυτές να συνοδεύονται από πραγματικές νευρικής φύσεως εκστάσεις, κρίσεις υστερίας ή και καταληψίας. Ο μάγος βυθίζεται σε έκσταση που ενίοτε είναι πραγματική, αν και συνήθως την προκαλεί εκούσια (Mauss & Hubert, 2003: 50).

Επίσης, ο Ιταλός Αναγεννησιακός φιλόσοφος Μαρσίλιο Φιτσίνο (Marsilio Ficino, 1433-1499), απηχώντας τις αρχαιοελληνικές αντιλήψεις για την τρέλα, ισχυρίστηκε ότι η μελαγχολία είναι η αρρώστια των φιλοσόφων και γενικότερα των διανοουμένων. Οι μάγοι της Αναγέννησης στην Ευρώπη πίστευαν ότι η διανοητική δραστηριότητα προκαλεί την αύξηση του μαύρου, πηκτού αίματος, που με τη σειρά του, προκαλεί τις διάφορες ασθένειες του σώματος και της ψυχής (Πελεγρίνης, 1997: 403). Ωστόσο, ο Ουγγρο-αμερικανός ψυχίατρος Τόμας Σας (Thomas Szasz, 1920-2012) υποστήριξε ότι μετά την Ευρωπαϊκή Αναγέννηση, το κυρίαρχο καθεστώς της θεολογικής σκέψης και πρακτικής αντικαταστάθηκε από ένα μαζικό ιατρικό κίνημα, που αντικατέστησε την καταδίωξη των μάγων με τη δίωξη των τρελών (Szasz, 2006: 17). Σύμφωνα με τον Σας, η ψυχιατρική αναπτύχθηκε μετά την παρακμή του «κυνηγιού των μαγισσών». Ο Σας θεωρεί την ιδέα της ψυχικής ασθένειας ανάλογη με την ιδέα της μαγείας. Εάν παλαιότερα, οι άνθρωποι πίστευαν ότι μερικά άτομα ήταν μάγοι και ορισμένες πράξεις οφείλονταν στη μαγεία, σήμερα πιστεύουν ότι μερικά άτομα είναι ψυχασθενείς και ότι ορισμένες πράξεις οφείλονται στην ψυχασθένεια.

Η θέση του Σας ότι το «κυνήγι των μαγισσών» αντιστοιχεί στη μεταγενέστερη δίωξη των τρελών, επιβεβαιώνεται κατά την Πρώιμη Νεότερη Εποχή στην Ευρώπη, όταν τα νοσοκομεία και τα ιδρύματα εγκλεισμού δέχονταν μεγάλους αριθμούς ανθρώπων που είχαν εμπλακεί στη μαγανεία, στη μαγεία,

στη μαντική, ενίοτε και στην αλχημεία (Φουκώ, 2006: 137). Ωστόσο, η θέση αυτή δεν αληθεύει εξ ολοκλήρου ούτε για τον δυτικό πολιτισμό ούτε για τις άλλες γεωγραφικές και πολιτιστικές περιπτώσεις. Για παράδειγμα, δεν ισχύει για την περιοχή όπου άνθησε ο Ελληνικός Πολιτισμός, όπου ουδέποτε υπήρξε καταδίωξη μάγων που να εκτελέστηκαν,¹⁰ ενώ επίσημη δίωξη τρελών άρχισε με την εισαγωγή της δυτικής ψυχιατρικής τον 19ο αιώνα. Βέβαια, στην ελληνική Ενδιάμεση Περιοχή (Κυπραίος, 2019: 29-37· Κιτσίκης, 2013: 42-58)¹¹ κατά τη Νεότερη Περίοδο, δεν έλειψαν οι περιπτώσεις αλλόκοτων στοχαστών, οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν ως αιρετικοί, παράδοξοι και μη κανονικοί (Σινιόσγλου, 2016: 21 κ.ε.).¹²

Το έτος 1484 η παπική εξουσία της Ρώμης εξέδωσε ένα βιβλίο-ανάθεμα που τιτλοφορήθηκε *Malleus Maleficarum* (*Η Σφύρα των Μαγισσών*) (Arnould, 2009: 212-252· Scull, 2020: 86-91). Κατ' ουσίαν, αυτό το βιβλίο ήταν ο νόμος με τον οποίο δικάζονταν οι μάγισσες κατά την Ιερά Εξέταση, αλλά και όλοι όσοι είχαν ανάμειξη με την τέχνη της μαγείας. Το έργο αυτό συνετάχθη από τον καθηγητή Θεολογίας Χάινριχ Κράμερ (Heinrich Kramer, 1430-1505) και τον ιεροκήρυκα Γιάκομπ Σπρένγκερ (Jacobi Spregeri, 1436/1438-1495). Η έκδοση αυτή αποτέλεσε για τους δύο επόμενους αιώνες το εγχειρίδιο του καλού ιεροεξεταστή στο «θεάρεστο έργο» της αποκάλυψης και καταδίκης ατόμων που «συνωμοτούν με τον Διάβολο» και επιβουλεύονται την κοινωνική ηρεμία που προασπιζόταν ο δυτικός Χριστιανισμός.

Τον 15ο και 16ο αιώνα έγιναν μαζικές δίκες μαγισσών και μάγων, οι γνωστότερες από τις οποίες πραγματοποιήθηκαν από το 1428 έως το 1447 στο Βαλέ (Valais) και στο Ντοφινέ (Dauphiné). Στις δίκες αυτές εμφανίστηκε μάλιστα για πρώτη φορά πλήρως ανεπτυγμένο το στερεότυπο του μάγου και της μάγισσας ως προσώπων που αλλάζουν την εξωτερική μορφή ανθρώπων και ζώων, που ίπτανται στον αέρα, που ακολουθούν τις εντολές τους Διαβόλου, κ.λπ. Τον 16ο και 17ο αιώνα, η πίστη στην ύπαρξη μαγισσών εδραιώθηκε βαθιά στη συνείδηση ανθρώπων από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Οι διώξεις ήταν τρομακτικές –κυρίως στην ηπειρωτική Ευρώπη– τόσο ως προς τον αριθμό όσο και προς τη σκληρότητα με την οποία αυτές διεξάγονταν. Ο αριθμός των ανθρώπων που κήκαν ζωντανόι στην πυρά με την κατηγορία της μαγείας είναι απροσδιόριστος, πιθανόν να ήταν δεκάδες χιλιάδες.

Είναι φανερό ότι, όταν στο *Malleus Maleficarum* η μαγεία αντιμετωπίζεται ως αίρεση, αυτό σημαίνει ότι θεωρείται ως απόκλιση από τις κατεστημένες αντιλήψεις τόσο της εξουσίας όσο και των πλατιών μαζών. Διαβάζοντας κανείς το έργο αυτό, δεν μπορεί εύκολα να διακρίνει σε ποιους υπάρχει μεγαλύτερη παραφροσύνη, στους αυστηρούς ιεροεξεταστές, των οποίων η φαντασία οργιάζει, ή στις

¹⁰ Hutton (2018: 281): Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι το «κυνήγι των μαγισσών» απουσίαζε στον Αρχαιοελληνικό Πολιτισμό και στη Χριστιανική Ύστερη Αρχαιότητα, ενώ ενίοτε διεξαγόταν στον Ρωμαϊκό Πολιτισμό.

¹¹ Σύμφωνα με το γεωπολιτικό μοντέλο που διατύπωσε τη δεκαετία του 1970 ο καθηγητής Δημήτρης Κιτσίκης (1935-), η ευρασιατική ήπειρος δεν αποτελείται μόνον από δύο πολιτισμικές περιοχές –δηλαδή από τη δυτική (ή δυτικοευρωπαϊκή) και την ανατολική (ή άπω ανατολική)– αλλά και από μια τρίτη, «Ενδιάμεση περιοχή», που βρίσκεται μεταξύ των δύο και η οποία χονδρικά περιλαμβάνει την Ανατολική Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή και τη Βόρειο Αφρική.

¹² Κατά τον Σινιόσγλου (2016) στους υποτιθέμενους «αλλόκοτους» Έλληνες διανοούμενους συγκαταλέγονται οι εξής: Κυριακός Αγκωνίτης, Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων, Μάρουλλος Ταρχανιώτης, Χριστόδουλος Παμπλέκης, Θεόφιλος Καΐρης, Παναγιώτης Σοφianoπούλος και Κωνσταντίνος Σιμωνίδης.

μάγισσες-γυναίκες, που θεωρούνται όργανα του Διαβόλου, συνεχίστριες των αξιών της παγανιστικής θρησκείας. Αν ληφθεί υπόψη η ανωτέρω άποψη του Τόμας Σας, στη θέση των πρόστυχων, απρεπών και διαβολικών μαγισσών βρίσκονται σήμερα όσοι στιγματίζονται ως παράφρονες. Αυτοί πλέον δεν υπόκεινται σε ορατά φυσικά και σωματικά βασανιστήρια, αφού αυτά έχουν αντικατασταθεί από τις διαρκώς αυξανόμενες πειραματικές φαρμακευτικές ουσίες.

6. Συγκλίσεις και τμήσεις της μαγείας με την τρέλα κατά το παρελθόν και υπό σύγχρονη οπτική

6.1. Σύγκλιση/τμήση μαγείας-τρέλας κατά το παρελθόν

Στον βαθμό που οι δύο ανθρώπινες καταστάσεις της μαγείας και της τρέλας ήταν διαδεδομένες και συνδέονταν κατά το παρελθόν, διεκδικούσαν ένα μερίδιο στον έλεγχο της φύσης και της κοινωνίας, μέσω της έκστασης και της πρόσβασης στο βασίλειο των πνευμάτων. Στην παραδοσιακή μαγεία, όπως και στην τρέλα, το άτομο δεν διαλογίζεται ή οι διαλογισμοί του είναι ασυνείδητοι. Οι αρχαίες και παραδοσιακές τελετουργίες δεν είναι λογικές, αλλά εμείς μπορούμε μέσω της ανάλυσης να ανιχνεύσουμε το κρυφό μονοπάτι που ακολουθούν οι ιδέες του μάγου και του τρελού. Η λογική τους είναι αυτή του «πολυτεχνίτη» που ασκεί το μαστόρεμα (Lévi-Strauss, 1977: 119).¹³ Ο τρόπος σκέψης τους είναι αναλογικός, επιβάλλει ένα μοντέλο στον κόσμο ταξινομώντας τα αντικείμενα που ανήκουν στο φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον (Κούπερ, 1994: 294· Mauss & Hubert, 2003: 121). Επομένως, τόσο στη μαγεία όσο και στην τρέλα δεν είναι οι αφηρημένες έννοιες που λειτουργούν, αλλά συγκεκριμένες ιδιότητες της υλικής πραγματικότητας. Έτσι, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η επινοητικότητα του μάγου δεν είναι ελεύθερη, αφού διαθέτει πεπερασμένη ποσότητα μέσων. Επίσης, παρομοίως ο τρελός χρησιμοποιεί το κοινωνικό πλαίσιο της εποχής του για να δημιουργήσει τον φανταστικό κόσμο του.

Η ψυχική νοσηρότητα εμφανίζεται σχεδόν πάντα σε σχέση με την κλήση των θεραπευτών-σαμάνων. Ο αρχαϊκός/παραδοσιακός άνθρωπος ενίοτε αντιλαμβάνεται προβληματικά την ύπαρξη, κατανοεί τη μοναξιά, την προσωρινότητα, το εχθρικό περιβάλλον της φύσης και της κοινωνίας. Τελικά όμως, συνήθως, ο μάγος μπορεί και υπερβαίνει κάθε νόσο, όταν η κλήση τον καλεί και η μύησή του ισοδυναμεί με μια δική του θεραπεία, την οποία πλέον μεταβιβάζει στους άλλους (Eliade, 1979: 28-33).

Οι ιθαγενείς των λαών χωρίς γραφή και οι αρχαϊκοί/παραδοσιακοί άνθρωποι, ζούσαν σε ένα σύμπαν πνευμάτων, γεμάτο μαγεία και μυστικισμό. Το ίδιο συνέβαινε *mutatis mutandis* στον κόσμο της Αρχαιότητας και στον Ανατολικό και Δυτικό Μεσαίωνα. Σε αυτή την παρελθοντική πραγματικότητα, ο μάγος και ο τρελός είχαν μια θέση μη-κανονική, αλλά δεν ήταν εξορισμένοι, περιορισμένοι ή παραγκωνισμένοι. Αντίθετα, η ξεχωριστή κοινωνική τους θέση τους επέτρεπε να ασκούν μια μορφή δύναμης για πνευματικούς κυρίως λόγους. Οι παρελθοντικές αντιλήψεις για τη μαγεία και την τρέλα

¹³ Ο Κλωντ Λεβί-Στρωσ συγκρίνει τη μυθική και μαγική σκέψη με τη διαδικασία του μαστορέματος, όταν δηλαδή ο τεχνίτης χρησιμοποιεί διάφορα ετερόκλητα αντικείμενα για τις κατασκευές του, διότι δεν διαθέτει τίποτα άλλο.

προϊπέθεταν την εξοικείωση με τη μη-κανονικότητα, το αφύσικο και το εξωπραγματικό, ώστε οι δυνάμεις του κακού να καθαιρεθούν και ο κόσμος να λειτουργήσει κατά τρόπο αποτελεσματικό και ωφέλιμο. Με άλλα λόγια, η εναλλακτική πραγματικότητα, στην οποία ανάγονταν ο μάγος και ο τρελός, έπρεπε να προσεγγιστεί μέσα από πράξεις και λόγια που θα επέφεραν την αρμονία και θα αποκαθιστούν την καθημερινή ευταξία.

6.2. Σύγκλιση/τμήσεις μαγείας-τρέλας υπό σύγχρονη οπτική

Παράλληλα προς τις επιστήμες της εθνογραφίας, της εθνολογίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας, αναπτύχθηκαν οι επιστήμες της ψυχολογίας, της ψυχανάλυσης και της ψυχιατρικής, που αποχωρίστηκαν από τον κορμό της φιλοσοφίας, όπως και τόσες άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες κατά τον 19ο αιώνα. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η σύγκλιση της κοινωνικής ανθρωπολογίας προς την ψυχιατρική βασίζεται στην υπόθεση εργασίας ότι ο άγιος των κοινωνιών χωρίς γραφή αντιστοιχεί στον ασθενή ως υποκείμενο της ψυχιατρικής, υπό ορισμένες ειδικές συνθήκες.

Η σύγχρονη κοινωνία φοβάται μην τυχόν μολυνθεί από το κάτοπτρο της τρέλας της, το οποίο κρατά για τον εαυτό της, ενώ παράλληλα η επιστήμη της ανθρωπολογίας επενδύει στο βάθος του ασυνειδήτου του ανθρώπου χωρίς γραφή. Οι ιθαγενείς και οι τρελοί υπό σύγχρονη οπτική δεν είναι πραγματικά όντα, αλλά ομοιώματα, *simulacra* (Baudrillard, 1994: 7-90· Βίγκλας, 2015: 565-574), που χρωστούν στην ανθρωπολογία και στην ψυχιατρική αντίστοιχα την αναγνώριση της ύπαρξής τους. Ο μαγεμένος, ο μάγος και ο τρελός είναι «χωρίς Όργανα Σώματα» (χΟΣ),¹⁴ που περιβάλλονται από ταμπού και απαγορεύσεις.

Ο πατέρας της ψυχανάλυσης Σίγκμουντ Φρόντ συνέδεσε τα μαγικά ταμπού με τον ανιμισμό και αναγνώρισε σε αυτά μια κατάσταση ιδεοψυχαναγκασμού, μια ναρκισσιστική εμμονή και ένα πρώιμο στάδιο της λιμπιντικής ανάπτυξης, στο οποίο το νευρωτικό άτομο έφθασε από την πλευρά του είτε μέσω παλινδρόμησης είτε μέσω παθολογικής καθήλωσης (Quinodoz, 2013: 196). Για την ψυχανάλυση, ο άγιος που βιώνει το ταμπού, δεν διαφέρει από τον ψυχωτικό ή τον νευρωτικό που επαφίεται στην «παντοδυναμία των σκέψεων» (Freud, 2005: 88), χωρίς να μπορεί να ασκήσει πρακτικά καμία επίδραση στην πραγματικότητα, χωρίς να μπορεί να αλλάξει το περιβάλλον του, αφού ασχολείται μόνο με την *αυτοπλαστική* και όχι με την *αλλοπλαστική* (Φρόντ, 1984: 373).

Στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει τον μηχανισμό της παράνοιας και ασχολούμενος με την περίπτωση του δικαστή Ντάνιελ Πωλ Σρέμπερ (Daniel Paul Schreber, 1842-1911), ο Σίγκμουντ Φρόντ, αποφάνθηκε ότι η παράνοια έχει στη βάση της την τάση υπέρβασης είτε ταπεινωτικών

¹⁴ Σύμφωνα με τους Ντελέζ και Γκουαταρί (1977: 9 κ.ε.), ενώ κάθε σώμα διαθέτει έναν περιορισμένο αριθμό χαρακτηριστικών, συνηθειών, κινήσεων, αισθημάτων κλπ., ταυτόχρονα διαθέτει μια εικονική διάσταση: μια αχανή δεξαμενή δυναμικών χαρακτηριστικών, σχέσεων, αισθημάτων, κινήσεων κλπ. Αυτή η κατάσταση δυνατοτήτων ονομάζεται «χωρίς Όργανα Σώμα» (χΟΣ). Το πλήρες χΟΣ ταυτίζεται με τη σχιζοφρένεια ως κλινική οντότητα. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο για την περιγραφή της εικονικής διάστασης της πραγματικότητας. Πρβλ. Deleuze & Guattari, 2017, σσ. 188-208.

κοινωνικών συνθηκών είτε διαφόρων σεξουαλικών ορμών και παρεκκλίσεων. Με άλλα λόγια, ο Φρόυντ απέδωσε την παρανοϊκή συμπεριφορά στην εναγώνια αντιμετώπιση των κοινωνικών απαγορεύσεων, που συνδέονται με ενορμήσεις της λίκμπιντο (Freud, 2002: 50 κ.ε.). Η εμμονή του προέδρου του δικαστηρίου Σρέμπερ με το σώμα του και το φανταστικό ντελίρίο του γύρω από αυτό μπορούν να παραλληλιστούν με τα αμέτρητα ταμπού που ο άγριος χρησιμοποιεί για να ενώσει τη φύση με την κοινωνία. Ο πρόεδρος Σρέμπερ ήταν ένα ανδρείκελο, ένα «χωρίς Όργανα Σώμα» (χΟΣ), που αναζητούσε την ηδονή στη μαγεία και στη φαντασία του νου του.

Ο σύγχρονος άνθρωπος προσπάθησε να εξορίσει τη μαγεία και την τρέλα στο περιθώριο της κοινωνίας, αφού του προκαλούν αποστροφή. Η σημερινή επικράτηση του επιστημονικού τρόπου σκέψης ως κυρίαρχου μοντέλου, θεωρήθηκε κατά τον 19ο αιώνα από τον Θετικισμό ως αποκορύφωμα της εξέλιξης μετά τα στάδια της θρησκείας και της φιλοσοφίας (Serres κ.ά., 1982: 245). Πάντως ακόμη και σήμερα, η μαγεία δεν έπαυσε να διατηρεί μια αμφιλεγόμενη σχέση με την τρέλα, καθώς αποτελεί μια εναλλακτική προς τη θρησκεία και την ψυχιατρική, θεραπευτική της ψυχής. Υπό το πρίσμα της ανθρωπολογίας, της θρησκευσιολογίας και της ψυχιατρικής, ο τρελός αποκαλύπτεται σαν ένας αποτυχημένο θρησκευτικό άτομο, σαν κάποιος που απομимείται τις θρησκευτικές τελετουργίες, εν αντιθέσει προς τον μάγο που ενίοτε διατηρεί ένα υψηλό πνευματικό και κοινωνικό status. Το τελευταίο επιτυγχάνεται στο βαθμό που ο μάγος διαδραματίζει τον ρόλο του διαμεσολαβητή ανάμεσα στον κατ' αίσθηση και στον άυλο κόσμο.

Παρόλο λοιπόν που, από τη μια πλευρά, ο σύγχρονος άνθρωπος προσπάθησε να εξωθήσει τη μαγεία στον εκτός Δύσεως χώρο, δεν το πέτυχε πλήρως, αφού τα διάφορα θρησκευτικά κινήματα και οι νεότερες και σύγχρονες εταιρείες μαγείας και αποκρυφισμού δείχνουν να αντιστέκονται, και επίσης ο αποκρυφισμός και η μαγεία μελετώνται επίσημα στα δυτικά πανεπιστήμια, καθώς παρατηρείται μια άνθηση των σπουδών Εσωτερισμού. Επομένως, de facto η ανωτέρω θέση του Σας, ότι δηλαδή η μαγεία αντικαταστάθηκε από την τρέλα στη νεότερη και σύγχρονη εποχή, δεν είναι εξ ολοκλήρου επαληθεύσιμη στον δυτικό κόσμο, αφού η μαγεία δεν έπαυσε να απασχολεί τον δυτικό άνθρωπο μέχρι σήμερα.¹⁵

7. Επίλογος

Η μαγεία και η τρέλα αποτέλεσαν δύο μορφές της ανθρώπινης εμπειρίας που συχνά γνώρισαν την αλληλομετάθεση και μια αμφίδρομη σχέση. Ο άγριος αντιμετωπίστηκε απομονωμένος στο φυσικό περιβάλλον του, όπως και ο τρελός εγκλείστηκε σε άσυλα και στιγματίστηκε ως διαφορετικός, απροσάρμοστος, αποσυνάγωγος. Η διαφορά της μαγείας από την τρέλα είναι ότι στις

¹⁵ Στο έργο *Οι Στοιχειώδεις Μορφές της Θρησκευτικής Ζωής* (*Les formes élémentaires de la vie religieuse*, 1912) ο Γάλλος κοινωνιολόγος Εμίλ Ντιρκέμ (Émile Durkheim 1858-1917) υποστήριξε ότι η θρησκεία και η μαγεία είναι απαραίτητες για την κοινωνία, ώστε να διατηρήσει τη χαρακτηριστική τάξη της και τις αξίες της. Ο Ντιρκέμ δεν αναφερόταν σε καταστάσεις του παρελθόντος, αλλά στην κοινωνική πραγματικότητα εις το διηνεκές (βλ. Durkheim, 2001: vii-ix.). Σύμφωνα με τον Ντιρκέμ, οι θρησκευτικές και μαγικές ιδέες και πρακτικές αποτελούν χαρακτηριστικά συλλογικότητων. Πρβλ. Lewis (1994: 569).

παραδοσιακές/αρχαϊκές κοινωνίες, στους λαούς χωρίς γραφή και εν μέρει κατά την αρχαιότητα, η πρώτη ενστερνίστηκε από τη συλλογικότητα, και παρά τον ασυνήθιστο χαρακτήρα της, υιοθετήθηκε από το κοινωνικό σώμα. Αντίθετα, η τρέλα ακόμα και όταν θεωρήθηκε θεϊκή μανία, αποτέλεσε συνήθως μια κατά μόνας φυγή στο εξωπραγματικό. Ο κόσμος της μαγείας, λοιπόν, διασταυρώνεται με αυτόν της τρέλας. Έτσι, ο σαμάν-μάγος διαπιστώνει την κλήση του στις μαγικές τέχνες, όταν η ιδιοσυγκρασία του είναι περίεργη και χαρακτηρίζεται από νευρικότητα ή δεκτικότητα του θεϊκού κόσμου, δηλαδή όταν μπορεί να σωματοποιήσει την πνευματικότητά του. Ως τρελός, στη νεότερη εποχή, στην Ευρώπη, θεωρήθηκε ο μάγος και ο αιρετικός, αλλά σύντομα άρχισε η περίοδος του μεγάλου εγκλεισμού, πριν την έλευση της ψυχανάλυσης, η οποία πράγματι έδωσε στον ασθενή την ευκαιρία να εκφράσει λεκτικά τον ψυχικό κόσμο του. Ωστόσο, του επιφύλαξε μια άλλης μορφής δέσμευση και αποανθρωποποίηση μέσω της θαυμαστής παντοδυναμίας του μοντέλου του ιατρού που πρώτος ενσάρκωσε ο Σίγκμουντ Φρόυντ.

Στην αριστοτελική παράδοση, η δυσθυμία και τα αρνητικά συναισθήματα συνδέθηκαν με τις διάφορες μεταβολές μιας ουσίας του σώματος, που καλείται *μέλανα χολή*. Έτσι, ακόμα και η εκστατική κατάσταση των ποιητών, των φιλοσόφων, των πολιτικών και των στρατηγών που τους ωθεί να μεγαλουργούν, θεωρήθηκε ως μελαγχολία, συγγενική της τρέλας και της μαγείας.

Έθιμα από όλο τον κόσμο δείχνουν τις απόκοσμες, αφύσικες, μη-κανονικές όψεις της μαγείας, όπως είναι η μαγική πτήση, η αλλαγή μορφής, η συνεργασία με τα πνεύματα, ο διχασμός της προσωπικότητας, η άμεση πραγματοποίηση της σκέψης, η πρόκληση βροχής και γονιμότητας, κ.ά. Η αλήθεια είναι ότι τόσο η μαγεία όσο και η τρέλα κινούνται στον κόσμο του παραλόγου και της φαντασίας, και η επίδρασή τους στην αισθητή πραγματικότητα, συγκριτικά με την επιστήμη, είναι αδύναμη έως και ανύπαρκτη. Βέβαια, τα ταμπού και οι απαγορεύσεις έχουν έναν προστατευτικό ρόλο, αλλά αυτός δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην πραγματικότητα. Με άλλα λόγια, η μαγεία και η τρέλα επικοινωνούν με τον αλλόκοσμο, μιαν άλλη μορφή ζωής πέρα από τα κοινά όρια της καθημερινότητας. Οι άνθρωποι, στο βαθμό που αισθάνονται ανίσχυροι απέναντι στις μεγάλες και υψηλές δυνάμεις του φυσικού περιβάλλοντος και έρμαια των κοινωνικών μεταλλαγών, μπορούν να ονειρεύονται και να φαντάζονται, καθώς προσπαθούν να μεταβάλουν τον τρόπο θέασης του κόσμου. Η αδυναμία της μαγείας και της τρέλας, λοιπόν, αντισταθμίζεται από το ό,τι αυτές σχετίζονται με τις βαθύτερες επιθυμίες των ανθρώπων, τα μύχια οράματά τους και τις μεγάλες προσδοκίες τους. Παρόλο που δεν μπορούν να νικήσουν τον θάνατο, τα γηρατεία και άλλα δεινά, οι άνθρωποι ελπίζουν ότι μπορούν μέσω της «παντοδυναμίας των σκέψεών» τους να μεταστρέψουν τη πορεία τους και να διαμορφώσουν το πεπρωμένο τους. Η μαγεία και η τρέλα συμβάλουν ακόμη και σήμερα στη διαμόρφωση της οραματιστικής δύναμης του νου, στην ενδυνάμωση της ζωτικής ορμής και στον εξωραϊσμό της πραγματικότητας.

Βιβλιογραφία

- Arnould, C. (2009). *Histoire de la Sorcellerie*. Paris: Editions Tallandier.
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. Sheila Faria Glaser (transl.). Michigan: The University of Michigan Press.
- Βίγκλας, Κ. (2004). The Consideration of the World as an Ensouled Living Being (Plotinus). *Philoteos. International Journal for Philosophy and Theology*, 4, 237-248.
- Βίγκλας, Κ. (2012-2013). Χαλδαϊκή και Νεοπλατωνική Θεολογία. *Journal of Hellenic Religion*, 6: 55-76.
- Βίγκλας, Κ. (2015). Η έννοια του όμοιώματος μέ παραδείγματα από την επιστημονική φαντασία. *Φρέαρ. Στο βάθος των περιστάσεων*, 12/13 (Οκτ. 2015) 565-574.
- Βίγκλας, Κ. (2015). Η φιλοσοφία του Βάλτερ Μπένγιαμιν για τις σύγχρονες μεγαλουπόλεις. *Επετηρίδα Φιλοσοφικής Έρευνας δια-Λογος*, 5, 28-42.
- Βίγκλας, Κ. (2017). Η Έννοια και οι Πρακτικές του Ιερού των Μάγια. *Ethnologia On Line E-Journal of the Greek Society for Ethnology*, 8: 1-23. Διαθέσιμο στο: https://www.societyforethnology.gr/site/pdf/E.o.L.-2017.07.17-Vigklas-Ennoia_praktikes_ierou_maya.pdf [Προσπελάστηκε στις 28/12/2020].
- Campbell, J. (2004). *The Hero with a Thousand Faces*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Γιούνγκ, Κ. (1991). *Ψυχολογικοί Τύποι*. Μτφρ. Σοφία Αντζακα, Θεσσαλονίκη: Σπαγειρία.
- Contenau, G. (1947). *La Magie chez les Assyriens et les Babyloniens*. Paris: Payot.
- Copenhaver, B. (2017). *The Book of Magic: From Antiquity to the Enlightenment*. London: Penguin.
- Δακουράς, Δ. (2007). *Συγκριτική Θρησκευολογία. Τα Ινδικά Θρησκευόμενα και η Συμβολική τους Έννοια*. Αθήνα: Έννοια.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (2017). *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια. 2. Χίλια Πλατόματα*. Β. Πατσογιάννης (μετ.). Αθήνα: Πλέθρον.
- Drew, D. (1999). *The Lost Chronicles of the Maya Kings*. Phoenix: London.
- Durkheim, É. (2001). *The Elementary Forms of Religious Life*. C. Cosman (transl.). Oxford: Oxford University Press.
- Eijk, P. J. van der. (2005). *Medicine and Philosophy in Classical Antiquity Doctors and Philosophers on Nature, Soul, Health and Disease*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eliade, M. (1979). *Σαμανισμός και οι Αρχαϊκές Τεχνικές της Έκστασης*. Ι. Μποτηροπούλου (μετ.). Αθήνα: Χατζηνικολή.
- Eliade, M. (1980). *Γιόγκα. Αθανασία και Ελευθερία*. Αθήνα: Χατζηνικολή.
- Ζιάκας, Γ. (2002). *Θρησκεία και Πολιτισμός των Προϊστορικών Κοινωνιών και των Αρχαίων Λαών, τχ. Α'.* Θεσσαλονίκη
- Frazer, J. G. (1991). *Ο Χρυσός Κλώνος. Μελέτη για τη Μαγεία και τη Θρησκεία, τ. Β'.* Μπ. Μπικάκη (μετ.). Αθήνα: Εκάτη.
- Freud, S. (2002). *The Schreber Case*. A. Webber (transl.). London: Penguin.
- Freud, S. (2005). *On Murder, Mourning and Melancholia*. S. Whiteside (transl.). London: Penguin.
- Godwin, J. (1982). *Mystery Religions in the Ancient World*. New York: Harpercollins.
- Hutton, R. (2018). *The Witch. A History of Fear, from Ancient Times to the Present*. London/New Haven: Yale University Press.
- Jahn, J. (1990). *Muntu. African Culture and the Western World*. New York: Grove Weidenfeld.
- Κακριδής Ι. (επιμ.). (1986α). *Ελληνική Μυθολογία. Οι Ηρωες, τ. 3*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Κακριδής Ι. (επιμ.). (1986β). *Ελληνική Μυθολογία. Ηρακλής-Πανελλήνιες Εκστρατείες, τ. 4*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Καράβατος, Θ. (2017). *Η Ανάδυση της Έννοιας «Ψυχική Νόσος» στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό*. Αθήνα: Μοτίβο Εκδοτική.
- Κιτσικής, Δ. (2013). *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1280-1924*. Αθήνα: Εστία.
- Κουκουλές, Φ. (1948). *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός, τ. Α'.* Π. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κουμαριανού, Μ. (2008). *Το Φαντασιακό του Θανάτου στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Κούπερ, Α. (1994). *Ανθρωπολογία και Ανθρωπολόγοι. Η σύγχρονη βρετανική σχολή*. Χ. Μιχαλοπούλου-Βεΐκου (μετ.). Παπαταξιάρχης (επιμ.). Αθήνα: Καστανιώτης.

- Κυπραίος, Χ. (2019). *Η ιδεολογία του Ελληνοτουρκισμού: από τον Γεώργιο Τραπεζούντιο στον Δημήτρη Κιτσίκη*. Σ. Γιαννέλης (μετ.). Αθήνα: Έξοδος
- Laguerre, M. S. (1989). *Secret Societies*. Στο M. S. Laguerre, (επιμ.), *Voodoo and Politics in Haiti*. London: Palgrave Macmillan, σσ. 71-81.
- Leiber, F. (1978). *Our Lady of Darkness*. Glasgow: Fontana/Collins.
- Lévi-Strauss, C. (1977). *Άγρια Σκέψη*. Εύα Καλπουρτζή (μετ.). Α. Κυριακίδου-Νέστορος (επιμ.). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Lévi-Strauss, C. (1979). *Θλιβεροί Τροπικοί*. Β.Λούβρου (μετ.). Αθήνα: Χατζηνικολή.
- Lewis, G. (1994). *Magic, Religion and the Rationality of Belief*. Στο T. Ingold (επιμ.), *Companion Encyclopedia of Anthropology*. London-New York: Routledge, σσ. 563-590.
- Maggidis, C. (2000). *Μαγικοί Κατάδεσμοι or Binding Curse tablets: A Journey on the Greek Dark Side*. Στο R. Ross Holloway (επιμ.), *Miscellanea Mediterranea*, Providence/Rhode Island: Brown University, σσ. 83-100.
- Malinowski, B. (1978). *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge.
- Μαραβέλια, Α. Α. (2003). *Η μαγεία στην Αρχαία Αίγυπτο. Μεταφυσική πεμπουσία της χώρας των θεών*. Αθήνα: Ιάμβλιχος.
- Mauss, M. & Hubert, H. (2003). *Σχεδιάσμα μιας γενικής θεωρίας για τη μαγεία*. Θ. Παραδέλης (προλ. & μετ.). Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Needham, J. (1956). *Science and Civilization in China*, v. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ντελέζ, Ζ. και Γκουατταρί, Φ. (1977). *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια. Ο Αντι-Οιδίπους*. Κ. Χατζηδήμου & Ι. Ράλλη (μετ.). Αθήνα: Ράππα.
- Παπαδοπούλου-Συμεωνίδου, Π. (2018). *Μεγαπόλεις. Οι αστικοποιημένες μη-Πόλεις*. Θεσσαλονίκη: Αντ. Σταμούλης.
- Πελεγρίνης, Θ. (1997). *Μάγοι της Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πετρόπουλος, Ι. (2008). *Μαγεία και Παραφροσύνη στον Όμηρο*. Στο Ε. Γραμματικοπούλου (επιμ.), *Η μαγεία στην αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σσ. 37-48.
- Pigeaud, J. (2015). *Εισαγωγή*. Α. Σιδέρη (μετ.). Στο J. Pigeaud (εισ., σχολ.), *Αριστοτέλης. Μελαγχολία και Ιδιοφυία. Το 30ό Πρόβλημα*. Αθήνα: Άγρα, σσ. 9-70.
- Quinodoz, J.-M. (2013). *Πώς να Διαβάσω τον Φρόιντ. Χρονολογικός οδηγός ανάγνωσης του φροϋδικού έργου*. Δ. Ανδροπούλου (επιμ.). Αθήνα: Κέδρος.
- Scull, A. (2020). *Madness in Civilization. A Cultural History of Insanity from Bible to Freud, from the Madhouse to Modern Medicine*. London: Thames & Hudson.
- Serres, M., Bensaude, B. & Enthoven, J.-P. (1982). *Ο August Comte και ο Θετικισμός*. Στο *Encyclopédie de La Pléiade. Ιστορία της Φιλοσοφίας. 19ος αιώνας Ρομαντικοί-Κοινωνιολόγοι*. Τ. Πατρίκιος & Π. Χριστοδουλίδης (μετ.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σσ. 217-312.
- Σινιόσογλου, Ν. (2016). *Αλλόκοτος Ελληνισμός. Δοκίμιο για την οριακή εμπειρία των ιδεών*. Αθήνα: Κίχλη.
- Szasz, T. (2006). *Η βιομηχανία της Τρέλας*. Κ. Γρίβας (μετ.). Θεσσαλονίκη: Εκδοτική Θεσσαλονίκης.
- Φουκώ, Μ. (2006). *Ιστορία της Τρέλας στην Κλασική Εποχή*. Π. Μπουρλάκης (μετ.). Αθήνα: Καλέντης.
- Φρόντ, Σ. (1984). *Το Χάσιμο της Πραγματικότητας στη Νεύρωση και στην Ψύχωση*. Α. Σκαρπαλέζου (μετ.). Στο Θ. Τζαβάρας (επιμ.), *Ψυχανάλυση και Ελλάδα. Στοιχεία, θέσεις, ερωτήματα*. Αθήνα: Σχολή Μωραΐτη, σσ. 370-375.

Σύντομο Βιογραφικό

Ο **Κατελής Βίγκλας** είναι ιστορικός-θεολόγος, γεννημένος στο Βόλο το 1969. Σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Με υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών στον τομέα Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλοσοφίας ακολούθησε μεταπτυχιακές σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έλαβε Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης (Master) στον κλάδο Συστηματικής Θεολογίας με βαθμό Άριστα το 1996. Από το 1996 έως το 2001 εκπόνησε διδακτορική διατριβή με τίτλο «Η διαλεκτική κατά την πνευματική αναγωγή στο έργο του Πλωτίνου». Επί 25 έτη είναι συνεργάτης του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Φιλοσοφίας της Ακαδημίας Αθηνών, ιδιαίτερα του πρώτου διευθυντή του Λίνου Μπενάκη, ο οποίος ήταν επόπτης-σύμβουλος του Ι.Κ.Υ. Έχει συγγράψει οκτώ βιβλία και άνω των 90 εργασιών που έχουν δημοσιευθεί σε έγκριτα διεθνή επιστημονικά περιοδικά. Έχει συμμετάσχει σε συνέδρια φιλοσοφίας, όπως στο Συμπόσιο για το έργο του πρωτεργάτη της σπουδής της Βυζαντινής Φιλοσοφίας, Βασίλειου Τατάκη, στην Άνδρο το 2008 και στην ημερίδα «Η πρόσληψη του Αριστοτέλη στη βυζαντινή γραμματεία» του Ινστιτούτου Ανθρωπιστικών Σπουδών «Νίκος Σβορώνος» του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Δημοσίου Δικαίου (EPLO) στο πλαίσιο του Έτους Αριστοτέλη, στις 2 Νοεμβρίου 2016. Μία εκτενής εισαγωγική μελέτη του για τη Βυζαντινή Φιλοσοφία μεταφράστηκε και δημοσιεύθηκε στα πολωνικά το 2010 και διδάχθηκε στο Πανεπιστήμιο Άνταμ Μιτσκιέβιτς της πόλης Πόζναν της Πολωνίας τον Μάρτιο του 2011. Είναι μέλος της «Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας», της «Ομάδας Εργασίας για τη σπουδή της Βυζαντινής φιλοσοφίας στην Ελλάδα» και της International Society for Philosophers (ISFP).

Short CV

Katelis Viglas is a historian-theologian born in Volos, Greece, in 1969. He has studied History and Archaeology in the School of Philosophy at the University of Ioannina. With a scholarship from the Greek State Scholarships Foundation (I.K.Y.) in the field of Byzantine and Neohellenic Philosophy he followed postgraduate studies at the Theological School of Aristotle University of Thessaloniki. He received a master's degree in the field of Systematic Theology, with honors in 1996. From 1996 to 2001 he wrote a doctoral thesis entitled "The Dialectic of Spiritual Ascent according to Plotinus." For 25 years he is an associate of the Research Centre for Greek Philosophy of the Academy of Athens, especially of its first director, student of B. Tatakis, the legendary scholar Linos Benakis, who was supervisor-advisor of I.K.Y. He has authored eight books and more than 90 publications in peer-reviewed international scientific journals. He has participated in philosophy conferences, such as the Symposium on the work of the pioneer of the study of Byzantine Philosophy, Basil Tatakis, in Andros 2008 and in the Event-Discussion "The thought of Aristotle in the Byzantine literature" of the "Institute for Humanities and Culture Nicos Svoronos" of European Public Law Organization (EPLO) as part of the celebrations for the Year of Aristotle, at Athens, in 2 November 2016. In 2010 an introductory study of his on Byzantine Philosophy translated into Polish, published in the journal *Peitho* of the Institute of Philosophy in Poznań, and was taught at the Adam Mickiewicz University, in March 2011. He is a member of the Greek Philosophical Society, the Working Group for the study of Byzantine Philosophy in Greece and the International Society for Philosophers (ISFP).

